

Ezüst és hatalomépítés Északkelet-Európában

Adamczyk, Dariusz: Silber und Macht. Fernhandel, Tribute und die piastische Herrschaftsbildung in nordosteuropäischer Perspektive (800–1100). Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 2014. 385 oldal

Dariusz Adamczyk a hannoveri Gottfried Wilhelm Leibniz Egyetem korábbi oktatója, 2010 óta pedig a Varsói Német Történeti Intézet (Deutsches Historisches Institut Warschau) munkatársa. Tudományos érdeklődése meglehetősen sokszínű, szakterülete Kelet-Közép-Európa és Kelet-Európa középkori és korai újkor története, az iszlám világ és Európa kapcsolata, illetve elsősorban ezek pénz-, kereskedelem- és gazdaságtörténeti vonatkozásai. A Varsói Német Történeti Intézet kutatójaként a Piastok uralmát vizsgálja európai kontextusban, e témakörben számos tanulmánya jelent meg az utóbbi időszakban lengyelül, németül és angolul. Több korábbi műve is érinti e kérdéskört, leginkább gazdaságtörténeti szempontok alapján. E kutatások összegzéséeként tekinthetünk 2014-ben megjelent monográfiájára, amely a Varsói Német Történeti Intézet *Források és tanulmányok (Quellen und Studien)* sorozatának 28. köteteként látott napvilágot. A szerző célja elsődlegesen a hiánypótlás, hiszen korábban még nem készült a távolsági kereskedelem és a Piast-dinasztia felemelkedése közötti összefüggéseket vizsgáló szintézis. Kilenc fejezetre és azokon belül több alfejezetre bontva alaposan körüljárja ezt a komplex kérdéskört, amely interdiszciplináris megközelítést és az írott és régészeti források alapos ismeretét igénylik.

Az első két fejezetben a szerző áttekinti a témával kapcsolatos kutatások jelenlegi állását, ismerteti munkamódszerét és a felhasznált források körét. Ezt követően áttér annak vizsgálatára, hogy az ezüst milyen szerepet játszott a korai kelet- és észak-

európai királyságok kialakulásában. Arra a következtetésre jut, hogy az ezüst adta a stabil gazdasági hátteret a katonai kíséret és a papi réteg eltartásához, így biztosítva a hatalom monopolizálását. Az új régészeti és antropológiai eredmények alapján úgy foglalt állást, hogy míg korábban a törzsi struktúrákból való átmenetet lassú, hosszas folyamatnak tekintette a történeti kutatás, valójában viszonylag gyors, néhány generáció alatt lezajló változásokról beszélhetünk. Ezt a mezőgazdasági fejlődés önmagában nem biztosította volna, tehát a helyi dinasztiák felemelkedését más bevételek, elsődlegesen a zsákmányszerzés és a távolsági kereskedelem megadóztatása tette lehetővé. Adamczyk ezek alapján teszi fel kérdéseit: hogyan csapolták meg a Piastok e bevételeket és fordították a maguk hasznára? Hogyan adóztatták a szomszédos népcsoportokat, mennyi ezüst folyhatott be így? És végül hogyan reagáltak a gazdasági változásokra, az ezüst beáramlásának elapadására? E kérdések megválaszolásához az eddigi eredményekre is építve, szintézisszerűen mutatja be a nagyobb ezüstleleteket, figyelembe véve azok területi eloszlását, és ahol lehet, figyelembe veszi az írott forrásokat is. Bár a vizsgálat középpontjában a 10–11. századi, Gniezno központú Lengyel Fejedelemség áll, a szerző magától értetődőnek tartja, hogy földrajzilag tágabb keretek közt tárgyalja a témát, bevonva Kelet- és Észak-Európát is, hiszen csak e keretek közt értelmezhető ez a kérdés. Külön kitér arra, hogy mi a magyarázata a térségben nagy számban megtalálható ezüstleleteknek, amelyek kincsfelhalmozásról tanúskodnak. A lengyel kutató felveti, hogy az okok között számolhatunk a háborúk okozta fenyegetettség-érzettel, mágikus, rituális célokkal és a hatalmi reprezentáció igényeivel is.

Mivel e kincsleleteket korábban nem vizsgálták a Piast hatalomépítés szemszögéből, és azokat nem a tágabb kronológiai és földrajzi viszonyok között értelmezték, Adamczyk saját, komplex szempontrendszerrel állít fel, hogy megkönnyítse a kérdés elemzését. A leletek meghatározásához a lelőhely, a kincsleletek sűrűsége, kronológiai és földrajzi eloszlása és ezek tágabb történelmi kontextusa a legfontosabb. Lengyelország esetén a vizsgált időintervallum 930-tól 1100-ig tart. E határokat az indokolja, hogy az első kincslerakatok az érmék kora alapján a 930-as években kerültek Nagy-Lengyelországba, és ekkortájt indult meg a Piast-dinasztia felemelkedése, míg az ezüst beáramlása a 11. század végén szűnt meg. Ezt az intervallumot a szerző négy nagy fázisra osztja. Mivel a dél-balti partokon a 8. század végén jelentek meg az első arab kincslelet-együttesek, ezeket is bevonja vizsgálatába, így két fázist betold a fenti intervallum elé, kettéosztva a 786 és 897 közti időszakot. A vizsgálathoz olyan leletegyütteseket használ, melyek legalább tíz darab érmét vagy azok töredékét tartalmazzák, és megbízhatóan datálhatók. A lengyelországi leleteken túl igyekszik bevonni az összes Északkelet-Európában talált kincsegyüttest, elsősorban Oroszország, Németország és Svédország területéről, és – ahol a szakirodalom és az elérhető múzeumi katalógusok engedik – a többi skandináv és balti államra is kitér. A szerző szerint a tágabb földrajzi értelmezés lehetővé teszi a Piastok felemelkedésének szélesebb kontextusban való elhelyezését, a párhuzamok és eltérések megfigyelését a szomszédos térségekhez képest, és megmutatja, hogy a nagy-lengyelországi központok felemelkedése csak a kontinentális kapcsolatok koordinátarendszerében érthető meg teljesen.

A nem túl hosszú, mégis alapos bevezető után a mű rátér a szűkebben vett témára. A harmadik fejezet a keleti irányból, a muszlim világból érkező ezüstleletek általános történelmi hátterét és a korabeli, tágan értelmezett „arab” távolsági kereskedelem rend-

szerét mutatja be igen részletesen. A következő fejezetekben a már említett kronológiai fázisokra bontva a fenti szempontrendszer alapján vizsgálja a leletegyütteseket. Az első fázisról szóló fejezet az arab ezüst beáramlásának lehetséges okairól, kezdetéről és a valószínűsíthető távolsági kereskedelmi útvonalakról értekezik. Bemutatja, hogy a kelet-európai folyókon és a Balti-tengeren kialakuló kereskedelemnek több oka is volt. A belső-ázsiai régióban a Számánida-dinasztia uralma következtében gazdasági fellendülés figyelhető meg, ahol az ezüstbányák kiaknázása lehetővé tette az északkelet-európai térség felé történő nyitást, amelyhez hozzájárult a Kazár Birodalom belső békéje és az egyre aktívabbá váló skandináv hajósok és a térség finnugor népei közötti együttműködés is. A következő fázis jellemzője az, hogy míg a kazárok elkezdnek visszaszorulni, addig e távolsági kereskedelem közvetítésében a svéd törzsterület és Gotland szerepe válik meghatározóvá. A nyugati szlávok és a poroszok ekkor még nem részesednek az arab érmék körforgásában. Ez a helyzet 930–940 között változik meg, amikor megnő a Dél-Baltikum szerepe, amelynek központja, Wolin a szomszédos Nagy-Lengyelországot is bekapcsolja ebbe a körforgásba. Ez hozza el az új elit, a Piastok felemelkedését, akik a távolsági kereskedelem ellenőrzésével és a szomszédos területek, Pomeránia és Mazóvia adóztatásával ráteszik a kezüket az ezüst jelentős részére. A nemesfém birtoklása még jobban megerősítette az új elit helyzetét, hasonlóan a térség többi területéhez, azzal a különbséggel, hogy Nagy-Lengyelország kiesett a transzkontinentális kereskedelmi útvonalak zónájából, így központi települései „gyűjtőhelyként” funkcionáltak, nem pedig kereskedelmi lerakatokként vagy kereskedelmi központokként, amint azt például a Rusz esetében láthatjuk.

A hetedik fejezet a keleti ezüst elapadását és a nyugatról, angol és német területekről érkező érmék megjelenését tárgyalja. A 10. századig a Számánida uralom alatti kö-

zép-ázsiai ezüst kitermelése maximális mértékben zajlott, így az ottani ezüst eljutott az Urálig és a nyugat-európai „kelta peremvidékig”, de az ezredfordulóra ezek a bányák kimerültek, ami gazdasági krízishelyzetet teremtett a Közel-Keleten és a szerző által vizsgált térségben is. A mai Üzbegisztán területén található bányák kimerülésének időpontja ugyanis egybeesett az északkelet-európai térség nagy részén tapasztalható politikai konszolidációval, az „új elitek” hatalmának stabilizálódásával. E konszolidáció betetőzéséhez azonban mind a Ruszban, mind Skandináviában, mind pedig Lengyelországban nagy szükség volt az ezüst beáramlásának fenntartására, hogy a helyi dinasztiák biztosítani tudják a katonai kíséret és az előkelők hűségét. Így a helyi elit Nyugat-Európával, illetve Bizánccal kezdett kapcsolatokat építeni (az utóbbi azonban a Piastok szempontjából kevésbé volt jelentős, így a műben sem kap nagy hangsúlyt). A Piastok esetében ez a kapcsolatépítés konkrét területi expanzióval is járt, hiszen szükség volt új adókra, zsákmányra, bányákra és a Német-Római Birodalomba tartó szárazföldi kereskedelmi útvonalak ellenőrzésére, mivel ők, a skandinávoktól eltérően, nem tudták kizárólag portyákkal pótolni a kieső bevételeket.

Az utolsó előtti fejezetben, amely immár elsősorban a lengyel térségre összpontosít, a szerző rámutat, a Piastok e kísérlete sikeresnek bizonyult, ugyanis ideiglenesen sikerült stabilizálni a dinasztia gazdasági helyzetét és hatalmát. A három fő bevételi forrás a szomszédos területektől ezüstben követelt sarc, a törzsterület lakosságától szedett különféle szolgáltatások, adók és a portyák során szerzett zsákmány (elsődlegesen ezüstért eladható rabszolgák) voltak. Ezt a rendszert azonban a külső támadások és belső konfliktusok miatt nem lehetett sokáig fenntartani. A szerző az utolsó fejezetet e problémakörnek szenteli. A támadások folytán a 11. század második felében a hatalmi centrum délre, Kis-Lengyelország területére helyeződött át, és a nyugati ezüst beáramlásá-

nak fokozatos csökkenése miatt megindult a belső pénzverés. Átalakult a gazdaság, városias kereskedelmi központok jöttek létre, és az eddigi külső gazdasági függést a belső erőforrásokra alapozó önfenntartás kezdte felváltani. A század végén a hatalom már az alattvalók szolgáltatásain és adóin nyugodott. Stabil belső pénzverés viszont a 12. századig nem tudott kialakulni, így az elit „luxusigényeit” továbbra is csak ezüsttel lehetett kielégíteni. Ennek fő okát Adamczyk abban látja, hogy a mezőgazdaság fejletlen volt, tehát a híveket, harcosokat és „klienseket” nem lehetett földbirtokkal jutalmazni. Emiatt még a 12. század elején is szükség volt az állandó rablóhadjáratokra. Zárszavában a szerző kifejti, hogy a korai lengyel történelem kutatói mindeddig nem vették figyelembe, hogy a távolsági kereskedelem egyes szakaszai feletti ellenőrzés komoly bevételekhez juttatta a dinasztia, ami növelte a gazdasági és ezáltal a szociális különbségeket, azaz segítette az elit felemelkedésében. Emellett a Piastok hatalmának erősödését tágabb környezetben sem vizsgálták, holott előbb az arab, majd az angol, illetve német érmék nagyjából háromszáz éven át tartó beáramlása nemcsak gazdasági, hanem politikai és társadalmi hatást is gyakorolt, közelebb hozva az addig viszonylag elzártan fejlődő térséget a „szomszédos” kultúrákhoz. Ezen folyamatok bemutatásával a monográfia jelentős hiányt pótol, azonban meg kell jegyeznünk, hogy e folyamatok 12. századi történetének feltárása további vizsgálatokat igényel.

Adamczyk széles körű forrásbázisra alapoz, sok helyen idéz is az írott forrásokból, míg a vonatkozó régészeti leleteket valamennyi fejezetben több táblázatban is összefoglalja, amelyekhez gyakran térképeket is mellékel. Emellett a könyv végén található függelékben az összes 900–1100 közé tehető leletegyüttes összefoglalása megtalálható. A kutató igyekszik az egyes kincsleleteket az írott forrásokból ismert eseményekhez (hadjáratok, portyák, zsoldosok megjelenése) kötni, de minden esetben óvatosan

fogalmaz, hisz ez, mint ismeretes, igencsak ingoványos területnek számít. A régészeti és történeti források mellett néhol a társtudományokat is segítségül hívja: például egy-egy résztémát több oldalról, DNS-vizsgálatok vagy épp nyelvészeti, nyelvtörténeti tanulmányok eredményeivel igyekszik megvilágítani. Az *Ezüst és hatalom* elsősorban a szakmának szól, és új szempontokat vezet be a kutatásba. Adamczyk stílusa viszonylag gördülékeny, bár a mondanivaló követését esetenként kissé nehezíti, hogy a törzsszövegben egy-egy kérdés kibontása kapcsán

többször utal korábbi vagy későbbi részfejezetekre. Témájából fakadóan a magyar történészek számára sem érdektelen a mű, hisz a korabeli magyarság is beilleszthető a vázolt kereskedelmi-gazdasági rendszerbe. Bízom abban, hogy a lengyel kutató eredményei szakmai körökben itthon is ismertté válnak, és talán egyszer magyarul is olvasható lesz a monográfia.

PÉDERI TAMÁS